

4. Мацько Л. І. Стилїстика української мови : підруч. [для студ. філолог. спеціальностей вищих навч. закладів] / Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. ; ред. Л. І. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с.
5. Святовець В. Ф. Словник тропів і стилїстичних фігур / В. Ф. Святовець. – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 176 с.
6. Український тиждень [сусп.-пол. журнал] № 14 (231), 2012 р., № 31 (196), 2011 р.

В статтє поднимается ряд вопросов, которые касаются экспрессивных средств информационных текстов. Рассматривается функционирование стилистической фигуры графона, проанализированы его структурные, семантические и функциональные характеристики.

Ключевые слова: экспрессивность, информационный текст, стилистическая фигура, графон.

The row of questions that touch expressive facilities of informative texts rises in the article. Functioning of stylistic figuregrapfon is examined, his structural, semantic and functional descriptions are analysed.

Key words: expressivity, informative text, stylistic figure, grapfon.

УДК 481 (477):34
Світлана Юлдашева
(м. Київ)

ОСНОВНІ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРАВНИЧИХ ТЕРМІНІВ

У статті зроблено спробу проаналізувати основні класифікації правничих термінів, з метою усвідомлення і врахування регулятивно-правового значення правових понять, категорій, визначень, використаних у тексті нормативно-правового акта.

Ключові слова: термін, правничий термін, класифікація правничих термінів, слово, словосполучення.

На сьогодні у науковій літературі ще не вироблено чіткі принципи та критерії класифікації правничих термінів, що породжує проблеми у практиці юридико-лінгвістичного тлумачення.

Зроблено спробу зібрати разом і стисло викласти переважно відомі правила та класифікації правничих термінів, яких треба дотримуватися,

унормовуючи українську термінологію та враховуючи її специфіку. Оскільки термінологія – це лише базовий складник фахової мови, до цих правил долучено специфічні норми науково-технічного стилю української мови.

Найголовніша риса цього стилю, у додаток до літературного, – точність вислову думки й однозначність її розуміння.

На початку 30-х рр. ХХ ст. Ш. Ранганатаном була запропонована класифікація правничих термінів, в основу створення якої був покладений принцип групування понять, що характеризуються однією загальною для них групою ознак, у так звані категорії, які разом із поняттями, що наповнюють ці категорії, він назвав фасетними [7, с. 45]. Під терміном “**фасет**” він розумів аспект, погляд, з позицій якого документ може розглядатися в межах певної галузі знання чи науки. Наприклад, нормативно-правовий акт можна розглядати з таких фасетів, тобто поглядів: 1) органу, який видав нормативно-правовий акт; 2) його виду; 3) змісту акта; 4) дати його видання; 5) юридичної сили; 6) терміну дії; 7) моменту набуття чинності; 8) змін і доповнень, які вносяться в процесі його дії.

Багато вчених дотримується погляду, згідно з яким правничі терміни поділяються на три категорії за критерієм “зрозумілості” для тієї чи іншої частини населення: *загальноживані, спеціальні юридичні, спеціальні технічні*. Зокрема, автори колективної праці “Язык закона” виділяють чотири види правничих термінів: *загальноживані; загальноживані, які мають у нормативному акті більш вузьке спеціальне поняття; спеціальні юридичні терміни; технічні терміни* [10, с. 70].

1. Загальноживані терміни — це звичайні слова, які набули значного поширення, найменування предметів, якостей, ознак, дій, явищ, що однаково використовуються в побутовій мові, художній літературі, ділових документах, законодавстві. Такі терміни прості, доступні, зрозумілі. У законодавстві вони використовуються в загальноприйнятому значенні і ніякого спеціального змісту не мають (*документ, справа, закон, правопорядок, юрист, охорона* тощо).

Вони не завжди зручні, часто багатозначні, допускають різні тлумачення, можуть застосовуватися в одному, або в іншому значенні. Використання таких термінів є доцільним, якщо їх значення зрозуміле для всіх і не породжує ніяких сумнівів у певному контексті. Використовуючи загальноживані терміни в нормативних актах, законодавець повинен забезпечити їх тлумачення в тій чи іншій формі, щоб був чітко й однозначно зрозумілий їх зміст.

На думку багатьох дослідників, загальноживані терміни не завжди є функціонально оптимальними через те, що саме у них найчастіше виникає полісемія. Але іноді саме такі терміни можуть найбільш точно позначити необхідне поняття. Так, термін *прибуток* є юридичним, але він має цю характеристику в низці законодавчих актів, найбільш чітко й точно позначивши необхідне поняття [8, с. 424].

Питомість загальнонародної мови як ґрунту для творення термінів пояснюється, як уже зазначалося, з одного боку, тим, що право регулює багато різних сфер суспільних відносин, а отже, не може обійтися без загальнонаукової термінології; з іншого боку, тим, що максимальна точність викладу думки законодавця вимагає термінологічної однозначності, яка може бути досягнута саме завдяки використанню переосмислених загальноживаних одиниць.

2. Загальноживані, які мають у нормативному акті більш вузьке спеціальне поняття. Їх перевага порівняно з загальноживаними полягає в тому, що при максимальній стислості вони найточніше визначають потрібне поняття, наприклад, *скарга, доказ, потерпілий, злочинність акт, хабар, бандитизм, грабіж, хуліганство* тощо.

Подібних термінів у нормативних актах багато. Вони складають основу юридичної термінології, несуть основне смислове навантаження в законодавстві. Важливо, щоб спеціальне значення загальноживаного терміна було очевидним. Таким термінам у законодавстві даються конкретні визначення. Якщо цього немає, значення терміна визначається, виходячи з загального контексту.

3. Спеціальні правничі терміни — це слова чи словосполучення, які позначають поняття, що відображають специфіку державно-правових явищ: *правовідносини, юридична особа, позов, законопроект, неправдиве свідчення, речовий доказ* тощо. Спеціальні терміни дозволяють стисло й разом із тим чітко викласти зміст відповідного нормативно-правового акта. С. Алексєєв відзначає, що застосування спеціальної юридичної термінології є показником високої юридичної культури правотворчої та іншої юридичної роботи [1, с. 157].

На це судження Є. Пряшніков висунув таке заперечення: “як і будь-яка наука, правознавство утворює деякі спеціальні терміни для визначення окремих правових явищ; проте, якщо ці терміни доступні тільки юристам, їх не потрібно використовувати у законодавстві, оскільки закон адресований усьому населенню й повинен бути простим і зрозумілим кожному. Наприклад, термін “*презумпція невинуватості*” цілком прийнятний і

доречний у науці права, був би не зрозумілий громадянам, якби його використовували у законодавстві. Тому такі поняття в законі існують, але передаються не стислими термінами, а описово” [6, с. 90-91]. Звичайно, використання спеціальних термінів ускладнює розуміння закону. Проте така необхідна йому повнота й визначеність, точність і стислість можуть бути досягнуті тільки з допомогою спеціальних термінів. Розуміння закону для населення зовсім не виключає функціонування в ньому, наприклад, таких спеціальних термінів, як: *цивільний відповідач, анулювати повноваження повіреного, касаційна інстанція, легітимні права, правочинність власника*. Вони можуть бути й незрозумілі кожному, але віднесені до законодавства та пояснюються в ньому.

Розмежувати загальноживані та спеціальні юридичні терміни не завжди просто. Наприклад, такі слова, як *доказ, справа, дія, засідання* тощо застосовуються в багатьох галузях науки та у щоденному житті, а в законодавчому тексті вони набувають специфічного смислу. Пор.: *судове засідання, слідчі дії, речовий доказ, викривальний доказ, процесуальний захист, особливо важлива справа*.

4. Технічні терміни. У нормативно-правових актах використовуються терміни, запозичені з різних галузей науки, техніки, мистецтва (технічні, медичні, географічні, економічні тощо). У спеціальній літературі за ними закріпилась назва “**технічні терміни**”: наприклад, *фонограма, діапозитив, плівка, піротехніка, фотовідбиток, фотографування, собівартість продукції, рентабельність, медичне обслуговування, гарантований рівень медичної допомоги* тощо. У процесі застосування норм права в різних сферах суспільного життя без таких термінів обійтись неможливо. Необхідно лише дотримуватись тих правил, що технічні терміни використовуються в тому самому значенні, яке закріплене за ними у відповідній галузі науки, з якої вони запозичені.

П. Недбайло підкреслює, що такі терміни вимагають уточнення при тлумаченні, оскільки відсутність чіткого й однозначного визначення понять в законодавстві спричиняє помилки у кваліфікації злочинів, а також загалом у застосуванні законодавства [4, с. 368].

На думку А. Піголкіна, застосування технічних термінів є доречним в актах спеціального призначення, для вузького кола спеціалістів, і недоречним в актах, які розраховані на широкі кола громадян [5, с. 109]. Д. Керимов вважає, що потрібно намагатися уникати зайвих технічних та інших вузькоспеціальних термінів, але здійснювати заміну технічного

терміна доречно лише в тому випадку, коли описові висловлювання є досить лаконічними, точними і доступними для всіх [3, с. 95].

Оскільки технічні терміни однозначно позначають потрібне поняття, сприяють більш чіткому викладу нормативних приписів, – вони є зручними. Такі терміни максимально концентрують словесну інформацію, призводять до економії засобів передачі законодавчої думки. За допомогою таких термінів досягається однозначність, конкретність юридичних текстів, тому недоречно замінювати технічні терміни розгорнутими описовими висловлюваннями, бо це призвело б до ускладнення обсягу нормативно-правового акта.

Технічні або інші спеціалізовані терміни в тексті нормативно-правового акта повністю зберігають своє первісне значення, продовжуючи використовуватися для позначення і неюридичного поняття, переважно спеціалістами тієї галузі знань, з якої вони прийшли в законодавство.

Якщо в тексті нормативно-правового акта не міститься визначення технічного терміна, особа, яка тлумачить правову норму і яка не пов'язана, як правило, з певною спеціальною галуззю знань, звідки взято термін, не може досить глибоко і правильно його проаналізувати. Тому найбільш оптимальною для однозначного сприйняття була б наявність визначення технічного терміна в самому нормативно-правовому акті.

З іншого боку, визначення технічного терміна, яке міститься в нормативно-правовому акті, може бути не вичерпним, що ускладнює розуміння юридичного поняття. Наприклад, у ч. 7 ст. 1 Закону України “Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності” дається визначення терміна **монополне становище** — *це домінуюче становище суб'єкта господарювання, яке дає йому можливість самотійно або разом з іншими суб'єктами господарювання обмежувати конкуренцію на ринку певного товару* [2].

У разі незрозумілості і сумнівів щодо тлумачення технічних термінів за допомогою звертаються до відповідних спеціалістів, а також до різної довідкової літератури. Якщо закон адресується усім громадянам, а не вузькому колу спеціалістів, то кожний термін має знайти роз'яснення або в законі, або в акті тлумачення, або в спеціальному коментарі, чи в додатках до закону.

Оскільки розроблення і здійснення загальнодержавних соціальних та інших програм відповідно до п. 4. ст. 116 Конституції України віднесено до повноважень Кабінету Міністрів, а їх затвердження — до повноважень Верховної Ради України (п. 6 ст. 85 Конституції України), вважаємо, що

корисним було б запропонувати створення нормативно-правового акта, (наприклад, постанови Кабінету Міністрів), який би містив рекомендації (визначення) щодо використання спеціалізованих термінів, зафіксованих в законодавстві, що полегшило б їх тлумачення.

Розуміння і правильне застосування правових приписів полегшується, якщо технічний термін має роз'яснення в акті тлумачення або в спеціальному коментарі.

Детальний аналіз джерельного матеріалу вказує на те, що для української юриспруденції характерною є наявність термінів точного значення і термінів, які виражають оцінні поняття.

Зміст перших повністю залежить від закону й визначається ним. Фактичні обставини справи, що розглядається, на їхній зміст не впливають, наприклад, *орендар, орендатор*. Виражаючи те чи інше поняття, вони відображають об'єктивні зв'язки дійсності і роль органу, що застосовує норми права з такими термінами, зводиться до того, щоб з'ясувати їхній зміст, констатувати відповідність ознак поняття та певного факту, події, які позначаються.

Значення термінів, що позначають оцінні поняття, пов'язані з конкретним змістом та обставинами справи, що розглядається, та залежить від них: *тяжкі тілесні ушкодження, тимчасова непрацездатність, безпідставне обвинувачення, задовільне рішення*.

У таких термінах правозастосовний орган має не просто констатувати, але й оцінити відповідність ознак того чи іншого факту, що розглядається, події та ознак відповідного оцінного поняття. У межах, визначених законом, правозастосовник, по суті, сам формулює зміст оцінного поняття, причому конкретні ознаки його змісту кожен раз визначаються залежно від ознак випадку, що розглядається. Лінгвістичне оформлення терміна в цьому разі завжди мотивується його дефінітивністю, місцем у терміносистемі й традицією використання в національній системі права.

С. Юсупов пропонує класифікацію юридичних термінів за значенням. Він, розвиваючи ідеї Ш. Ранганатана, вважає, що в основу фасетного аналізу законодавчого тексту необхідно покласти склад правовідносин, який є єдиним і не залежить від приналежності нормативного припису до тієї чи іншої галузі законодавства. На його думку, елементами правовідносин, на основі яких можна вивести більш або менш типову для законодавчих текстів "фасетну формулу", є :

- а) суб'єкти правовідносин;
- б) права й обов'язки суб'єктів;

в) юридичні факти (події та дії, з якими закон пов'язує настання юридичних наслідків);

г) об'єкти правовідносин (предмети матеріального й духовного світу, з приводу яких можуть виникнути правовідносини).

Названі елементи дають можливість забезпечити вибір саме міжгалузевих (загальноправових) категорій, а не специфічних для конкретних галузей (розділів) законодавства [9, с. 72].

Є. Пряшніков класифікує юридичні терміни залежно від того, які явища вони виражають:

1) терміни, що відображають моменти або частини судочинства: *порушення судової справи, дізнання, попереднє розслідування, винесення вироку, пред'явлення для пізнання, пред'явлення обвинувачення, віддавання до суду, судовий розгляд, арбітражний розгляд, винесення ухвали, порушення кримінального переслідування, судові дебати* тощо;

2) терміни, які позначають колективні органи та осіб, що беруть участь у судочинстві: *суд, органи дізнання, прокуратура, обвинувачений, захисник, слідчий, прокурор, свідок, експерт, підсудний, підозрюваний, потерпілий, правопорушник, відповідач, понятий* тощо;

3) терміни, що відображають певні процесуальні дії: *обшук, виїмка, огляд (огляд місця події та медичний огляд), допит, затримання, слідчий експеримент, очна ставка, нагляд, відвід, пізнання, свідчити* тощо;

4) терміни, які вказують на джерело доказів: *речові докази, висновок експерта, пояснення обвинуваченого, пояснення відповідача, показання свідків* тощо [6, с. 91].

Отже, розглянуті приклади конкретизації правничих термінів міжгалузевого функціонування за допомогою додаткових лексичних одиниць сприяють поглибленню і розширенню його потенційних можливостей розкривати якнайточніше спеціальне поняття у різних сферах діяльності людини, відкриває шлях для удосконалення виражальних засобів юридичного дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев С.С. Проблемы теории права: В 2-х томах /Алексеев С.С. — М., 1982. — 457 с.
2. Закон України “Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності” від 11 січня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 12. — ст. 64.
3. Керимов Д.А. Культура и техника законотворчества / Керимов Д. А. — М.: Юрид. лит., 1991. — 160 с.

4. Недбайло П.Е. Применение советских правовых норм / Недбайло П.Е. — М.: Госюриздат, 1960. — 511 с.
5. Пиголкин А.С. Оформление проектов нормативных правовых актов / А. С. Пиголкин // Проблемы правотворчества субъектов Российской Федерации. — М., 1998. — С. 109 — 111.
6. Пряшников Е. А. Терминология уголовно-процессуального законодательства / Е. А. Пряшников // Правоведение, 1968. — № 4. — С. 90 — 91.
7. Ранганатан Ш.Р. Классификация двоеточием. Основная классификация. — Пер. с англ. / Ранганатан Ш.Р. — М., 1970.
8. Словник законодавчих термінів / За ред. Н.Стрілець. — К.: Основа, 2000. — 608 с.
9. Юсупов С.Н. Правовая терминология и ее интерпретация в категориях фасетной классификации / С. Н. Юсупов // Проблемы совершенствования советского законодательства. Труды ВНИИСЗ. — Т. 15. — М., 1974. — С. 72 — 74.
10. Язык закона / С.А. Боголюбов, И.Ф. Казьмин, М.Д. Локшина и др.; Под ред. А.С. Пиголкина. — М.: Юридическая литература, 1990. — 189 с.

В статье предпринята попытка проанализировать основные классификации юридических терминов, с целью осознания и учитывания регулятивно-правового значения правовых понятий, категорий, определений, использованных в тексте нормативно-правового акта.

Ключевые слова: термин, юридический термин, классификация юридических терминов, слово, словосочетание.

An attempt to analyse basic classifications of law terms is undertaken in the article, with the purpose of realization and taking into account of legal value of legal concepts, categories, decisions used in texts of normatively-legal act.

Key words: terms, legal terms, classification of legal terms a word, a word-combination.